

ХАРАКТЕРИСТИКА БАЗОВИХ ПОНЯТЬ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО СПЕЦІАЛІСТА

Дослідницька діяльність є такою універсальною діяльністю, що пронизує усі види діяльності людини, усе її життя. Вона відіграє величезну і незамінну роль у формуванні процесів пізнання, у навчанні і розвитку особистості. Вона виконує найважливіші функції в підготовці майбутніх спеціалістів: від набуття ними дослідницьких умінь і навичок та досвіду дослідницької діяльності до створення нової особистості, для якої дослідницька поведінка є природною як у професійній діяльності, так і в повсякденному житті. У процесі навчальної науково-дослідницької діяльності яскраво виявляється креативність особистості, найбільш широко реалізуються творчі можливості як викладачів, так і студентів.

Проведений нами аналіз сучасних психолого-педагогічних джерел засвідчив існування різноманітних підходів до проблеми дослідницької підготовки спеціаліста. Розглядаючи означену підготовку у різних аспектах, науковці використовують поняття, що по-різному відбивають її зміст і сутність та відображають її різні складові, а саме: дослідницька діяльність, організація, форми і функції дослідницької діяльності; дослідницькі навчальні задачі або дидактика дослідницької діяльності; дослідницькі здібності, вміння і навички, досвід дослідницької діяльності; дослідницькі активність, поведінка, позиція; спрямованість, ініціативність, готовність. Звісно, всі ці поняття взаємопов'язані і не існують окремо.

Аналізуючи праці педагогів-науковців щодо дослідницької діяльності студентів, М.І.Фалько на

основі контент-аналізу виділяє десять основних синонімічних означень цієї діяльності: пошукова, пошуково-творча, дослідницько-творча, пошуково-дослідна або пошуково-дослідницька, навчально-дослідна, науково-пізнавальна, дослідницько-педагогічна, дослідницько-проектна, дослідницька, науково-дослідна або науково-дослідницька [9]. Оскільки автори використовують різні назви щодо означеної діяльності, хоча трактують її однаково, ми розглядаємо ці терміни як тотожні поняття і визначаємо *дослідницьку діяльність* майбутніх спеціалістів як спеціально організовану діяльність, що реалізується у межах навчально-виховного процесу, зокрема їхньої професійної підготовки, і спрямована на формування особистості спеціаліста-дослідника.

Аналізуючи поняття „дослідницька діяльність”, науковці визначають також її компоненти і функції. *Компонентами* означеної діяльності, зазвичай, вважаються процесуальна, мотиваційна, змістовна, організаційна, комунікативна, технічна і результативна її складові, які групуються у різноманітні блоки залежно від акценту, що відповідає меті авторського дослідження (О.М. Алексюк, В.І.Андреев, О.І.Анісімова, Т.В.Габай, І.А.Зязюн, І.В.Каташинська, М.О.Князян, О.С.Обухов, О.П.Павленко, М.І.Фалько та ін.).

Щодо *функцій* дослідницької діяльності, то, згідно з концепцією І.Я.Лернера, включення дослідницького компонента в навчальний процес є унікальним способом подання змісту освіти [5]. З концепцією І.Я.Лернера погоджується і М.І.Фалько, в дисертаційному

дослідженні якого наголошується, що „починаючи здійснювати різні форми пошукової роботи, студенти поетапно формують досвід дослідницької діяльності, який передбачає: формування позитивної мотивації щодо наукових розвідок вже на молодших курсах; захоплення дослідницькою діяльністю і потребу нею займатися; творчу активність під час науково-дослідної роботи; оволодіння навичками самостійної роботи; високу оцінку значущості науково-дослідної роботи для майбутньої професійної діяльності” [9; С.22]. До цих функцій науково-дослідницької діяльності М.О.Князян додає активізацію розумової діяльності студентів і розвиток інтелектуально-пізнавальних мотивів навчання [4]; Г.С.Цехмістрова – здатність студентів творчо застосовувати наукові досягнення сучасного суспільства у практичній діяльності [10]; І.А.Зязюн – формування ініціативного характеру взаємодії особистості з реальним світом [2]. Сучасні педагоги і психологи відмічають також виховну функцію дослідницької діяльності, зокрема розвиток і самовиховання особистості та особистісне самовизначення.

Залежно від ролі і функцій дослідницької діяльності в підготовці майбутніх спеціалістів, вченими детально обґрунтовуються її етапи, а також ті вміння і навички, що формуються в результаті проходження кожного з етапів.

Відокремлені науковцями *етапи* навчальної дослідницької діяльності зазвичай співпадають або з етапами, характерними для дослідження у науковій сфері (О.М. Алексюк, І.В.Каташинська, М.О.Князян, О.С. Обухов, О.П.Павленко, О.В.Резіна та ін.), або з етапами розв’язання дослідницьких завдань (В.І.Андреев,

О.І.Анісімова, А.Ю.Карлашук та ін.) Здебільшого це: постановка проблеми, визначеної науковими нормами і традиціями; вивчення теорії, присвяченої даній проблематиці; визначення мети дослідження та розробка його програми; добір методів дослідження і практичне оволодіння ними; збирання відомостей, їх аналіз і узагальнення; власні висновки.

Щодо *дослідницьких умінь*, то зазвичай вони визначаються як окрема група навчальних умінь і розглядаються як результат організації дослідницької діяльності. Різні означення дослідницьких умінь та їх класифікація відображають різноманітні підходи науковців до функціональної ролі дослідницької діяльності і поняття „вміння” взагалі.

Так, В.І. Андреев визначає навчально-дослідницькі вміння як вміння застосовувати прийом відповідного наукового методу пізнання в умовах вирішення навчальної проблеми [1]. І.В.Каташинська розуміє під дослідницькими вміннями “оволодіння здатністю до самостійного пошуку й пізнання як в теоретичній, так і в практичній галузях, осмислення й аналізу здобутої інформації, корекції на її основі подальшої професійно-дослідницької діяльності” [3; С.11].

М.І. Фалько, розглядаючи формування дослідницьких умінь майбутніх учителів, вважає доцільним об’єднання їх у такі групи: аналітико-синтетичні та інформаційні вміння; діагностичні, прогностично-проектувальні і креативно-інноваційні вміння [9].

Основою для формування навчально-дослідницьких умінь і набуття досвіду дослідницької діяльності педагоги-дослідники вважають застосування дидактичної системи *навчально-дослідницьких завдань*. Ці завдання дозволяють також

диференціювати й інтегрувати зміст дослідницької діяльності.

За означенням В.І. Андрєєва, навчально-дослідницькими є логічно взаємопов'язані навчальні проблеми або завдання, що підкоряються загальній дидактичній меті. Завдання такого типу він класифікує відповідно до змісту навчального матеріалу на: а) емпіричні, що вимагають умінь спостереження, опису і систематизації; б) теоретичні, що потребують умінь пояснювати, доводити, встановлювати закономірності і причинно-наслідкові зв'язки; в) практичні, що полягають в уміннях застосовувати або перевіряти закони та інші елементи теорії; г) змішані; залежно від характеру і вимог завдання на: а) уміння розпізнавати; б) конструювати; в) пояснювати і доказувати; г) змішаного типу [1].

Характеризуючи навчально-дослідницьку діяльність, педагогічно-науковці підкреслюють, що цей різновид діяльності здійснюється під впливом певних суб'єктивних та об'єктивних мотивів і вважають сформованість мотиваційної сфери необхідною умовою успішної дослідницької діяльності.

Мотиваційною основою для проведення успішного дослідження зазвичай розглядаються: творча, інтелектуальна та пізнавальна активність або допитливість.

В багатьох дослідженнях основою, що спонукає до дослідницької діяльності, називають суб'єктивну невизначеність: невизначеність об'єкта, ситуації, способів і мети діяльності або шуканого результату. Пізнавальними мотивами дослідницької діяльності вважаються надбання відповідного досвіду; пізнавальний інтерес, сформований на основі пізнавальної потреби, що характеризує позитивне емоційно-пошукове ставлення особистості до предметів та явищ дійсності (Д.Е.Берлайн,

О.М.Матюшкин, Ю.В.Сенько, В.Е. Тамарин та ін.).

Проявом психологічного підходу до підготовки спеціаліста у вищому навчальному закладі є роботи сучасних науковців, в яких розглядається взаємозв'язок дослідницької діяльності з такими психологічними категоріями як "готовність", "позиція", "спрямованість", "активність", тощо.

Так, у наукових роботах М.І.Лісіної [6] використовується поняття „пізнавальна активність” і вказується, що воно близьке до термінів допитливість і дослідницька поведінка.

О.М.Подд'яков [8] вводить поняття дослідницької ініціативності і визначає її як активне творче ставлення особистості до світу, що проявляється в мотиваційній готовності та інтелектуальній спроможності до пізнання реальності шляхом практичної взаємодії з нею, до самостійної постановки різноманітних дослідницьких цілей, до винаходу нових способів і засобів їх досягнення, до одержання різноманітних, у тому числі несподіваних, непрогнозованих результатів дослідження і їх використання для подальшого пізнання. Основою дослідницької ініціативності автор вважає природну потребу людини в новій інформації і нових результатах діяльності.

В.А.Лісовий вводить поняття дослідницької позиції вчителя до здійснення професійної діяльності: „це усталена система його ціннісного ставлення до результатів і процесу своєї професійної діяльності, що реалізується у постійному прагненні оптимізувати їх за допомогою усвідомленого і цілеспрямованого використання засобів наукового пізнання” [7; С.54].

Слід зауважити, що дослідницька діяльність як складова професійної підготовки майбутніх спеціалістів

сучасними науковцями майже не розглядається в комплексі, як єдина структура, хоча й досліджуються окремі її аспекти, що були нами розглянуті. Крім того, ми повністю погоджуємось із В.А.Лісовим, що здебільшого розуміння змісту дослідницької діяльності студентів базується на усвідомленні науковцями необхідності розвитку і вдосконалення зовнішніх її компонентів – когнітивного та операційного. До того ж автори використовують стандартні, хоча і з певними варіаціями, педагогічні умови ефективності формування у студентів дослідницьких умінь і навичок, серед яких: комплексний підхід до організації навчального процесу,

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андреев В.И.* Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности: Метод. пособие. – М.: Высш. школа, 1981. – 240 с.

2. *Зязюн І.А.* Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу// Рідна школа. – 2000. – №8. – С. 8 -12.

3. *Каташинская И.В.* Формирование исследовательских умений у будущих педагогов в процессе профессиональной подготовки. – Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – К., 1992. – 186 с.

4. *Князян М.О.* Навчально-дослідницька діяльність студентів як засіб актуалізації професійно значущих знань: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Ізмаїл, 1998. – 176 с.

5. *Лернер И.Я.* Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с.

6. *Лисина М.И.* Развитие познавательной активности детей в

зв'язок науково-дослідницької роботи з навчально-пізнавальною діяльністю, професійна спрямованість дослідницької діяльності, наявність знань про науково-дослідницьку діяльність та її організацію, розвиток творчих і дослідницьких здібностей, використання диференційованих дослідницьких завдань, створення позитивного психологічного клімату – ситуації успіху.

Враховуючи результати проведеного дослідження, ми вважаємо за необхідне створення в межах професійного становлення майбутніх фахівців цілісного процесу дослідницької підготовки, кінцевою метою якого є формування особистості сучасного спеціаліста-дослідника.

ходе общения со взрослыми и сверстниками // Вопросы психологии. – 1982. – № 4. – С. 18-35.

7. *Лісовий В.А.* Формування у майбутніх учителів музики дослідницької позиції у здійсненні професійної діяльності: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Одеса, 2003. – 221 с.

8. *Поддьяков А.Н.* Развитие исследовательской инициативности в детском возрасте: Дисс. ... докт. псих. наук: 19.00.07 / МГУ им. М.В. Ломоносова. Фак. психол. – М., 2001. – 350 с.

9. *Фалько М.І.* Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів музики у вищих педагогічних закладах освіти: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – Суми, 2005. – 229 с.

10. *Цехмістрова Г.С.* Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 240 с.

Подано до редакції 12.05.06

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается суть базовых понятий исследовательской подготовки

студентов. Охарактеризованы функции и исследовательские умения,
этапы исследовательской деятельности, исследовательские задания.

SUMMARY

The article discloses the essence of basic concepts of training students for investigation activity; characterizes functions and stages of investigation activity, skills and tasks.

Науковий керівник: к. пед. н., доц. В.В. Корнещук